

STUDIEMAP THEOLOGISCHE STUDIE BEGELEIDING. VIII

Enkele opmerkingen naar aanleiding van DR. G. C. BERKOUWER, "EEN HALVE EEUW THEOLOGIE" (Kampen, 1974), hoofdstuk IV "OM HET HART DER KERK" door ds. H. Smit, Den Helder.

Het valt niet mee een werk te bespreken, dat men als "theologische sightseeing op niveau" zou kunnen betitelen en dat ons in sneltreinvaart met zeer geringe stoppauzes meesleurt door onmetelijke gebieden van godgeleerdheid. Ik zoek dan ook redding in een eigen systematiek, waarbij ik opmerkingen van introducerende en verklarende aard in vrijheid toevoeg. Het is een onbegonnen werk telkens naar geciteerde of aangeduide bladzijden te verwijzen. Het kan evenwel niemand moeilijk vallen de nodige noties in het hoofdstuk, dat verbazingwekkenderwijs slechts 52 bladzijden bevat, terug te vinden.

I Schaduwpartijen in verkiezingsleer en praxis.

1 Tegenover de remonstrantse poging het al- dan niet-verkoren-zijn via Gods praescientia ('voorwetenschap') te funderen in de wilskeus van de mens (vóór of tégen God), beklemtonen de Dordtse Leerregels (DLR) met beroep op het "opdat" (i.p.v. "omdat") in Ef. 1:4, dat de verkiezing niet de vrucht maar juist de bron is van geloof, heiligheid, etc. (I, IX). Hiermee wordt het 'al dan niet' gefundeerd in Gods welbehagen alleen.

2 Een schaduwzijde hiervan is steeds geweest, dat voor de gedachten van velen de eerste faktor in Gods besluit er één is van verborgen willekeur, van een 'potentia absoluta'. Men dient dit laatste letterlijk te nemen: Een macht die 'logemaakt' is namelijk uit het verband van Gods deugden: liefde, genade, gerechtigheid, Genade en gerechtigheid betreden in tweéder instantie het terrein! "Hoe weet ik, dat het genade-verbond wel voor mij bestemd is?"

3 Daarbij komt de schaduwzijde van de "aeternisering" van de verkiezing. Daarmee bedoelt B zo ongeveer, dat de verkiezing gesitueerd wordt in het raam van het onveranderlijke Goddelijke 'zijn' en geïsoleerd van 'onze' tijd en geschiedenis. Hieruit komt voort een typisch platonische visie op de relatie van eeuwigheid en geschiedenis: 'stempel' en 'afdruk'! Ons leven wordt een afdruk van Gods voor ons ten diepste onbekende plan! "Het komt zoals het komen moet - afwachten!"

4 De gereformeerde vaders hebben - behoudens een enkele zeer summiere waarschuwing tegen 'phrases duriores' (te harde uitdrukkingen, te zeer doorgetrokken konsekwenties) en verkeerde "modi loquendi" (Epiloog DLR) een meer konsekwente aanpak van het vraagstuk niet verboden. Steeds zag men dat de infralapsarische aanpak van de DLR - de gevallen mens als 'voorwerp' van de praedestinat^{natie}, de val zelf dus buiten dit besluit! - logisch niet bevredigde. De veel strenger teleologische aanpak van het supralapsarisme vond altijd weer aanhangers: God bedoelde de verheerlijking van zijn barmhartigheid in het eeuwige heil en de verheerlijking van zijn gerechtigheid in de eeuwige straf; met het oog daarop besloot Hij de wereld te scheppen, de val 'toe te laten'(!), Christus te zenden tot 'val' en 'opstanding', We zien hierin een groeiende 'evenwichtigheid' in Gods besluiten, die alles gaat beheersen. Is de bijbel niet evenzeer veroordelingsboodschap als evangelie? Is Christus niet even direkt rijpmaker-voor-het-gericht als Heiland? De invloed van

deze gedachtengang op de praktijk der godzaligheid is niet anders dan rampzalig. De 'evenwichtigheid' van God moet wel leiden tot de gedachte dat het Hem uiteindelijk 'om het even' is en tot de vervanging van de levende God door een star godsbeeld. De vraag voor B is nu of de redeneergang van de DLR een voldoende tegenweer biedt tegen deze excessen.

5 B wijst nog speciaal op een zaak die in de strijd over verbond en doop van de veertiger jaren beheersend was: de aanval op de integriteit van verbond en doop vanuit de verkiezingsleer. Zulks in verband met Rom. 9:6. Het ligt geheel in de lijn van de 'stempel-afdruk-idee', dat men onmogelijk kan aannemen, dat God serieus zijn beloftewoord doet toekomen en verzegelen aan iemand die niet van eeuwigheid verkoren is. M.a.w.: een afvallige kan nooit een echte bondeling geweest zijn! Wat kan de doop hier nog anders betekenen dan een onpersoonlijke bevestiging van een algemene waarheid? "Schijndoop"!

6 Zo laat het samenstel van leer en praxis een tendens zien die tegengesteld is aan de teneur van de Schrift. Waar de Schrift tot een doxologie komt - Matth.11:25-30, Rom.11:33-36, daar eindigt de praxis in een berusting. Waar Gods-werk-in-ons-naar-zijn-welbehagen door een stimulerend "want" met onze eigen werkzaamheid verbonden wordt (Phil.2:12-13), daar heeft de praxis de relatie van beide juist tot het grote en veelszins verlammende probleem gemaakt! Waar de 'heer van de wijngaard' zijn vrijheid om het zijne te doen wat Hij wil nadrukkelijk stelt in het kader van zijn goedheid (Matth.20:15), daar heeft onze praxis Gods vrijheid in het absolute verheven, d.w.z. 'los-gemaakt' uit het verband van zijn deugden!

TUSSEN HAAKJES: Deze laatste redeneergang is zeer typerend voor B. Hij is beslist niet de man van de fotografisch-scherpe definitie, maar hij heeft veel gevoel voor 'kleurschakeringen' in de Schrift, voor teneur en tendens, voor 'sfeer' en 'geur' van een bepaalde boodschap.

II Traditionele wegen van remedie.

7 Uiteraard heeft men binnen het kader van de gereformeerde verkiezingsleer wel ter dege oog gehad voor de bezwaren en getracht de excessen te bestrijden. Als eerste is te noemen het 'zwijg-recept': Men ontwikkelde rustig de leer der verkiezing maar men zwijge hierover in de prediking en de pastorale bewerking van de gemeente. In feite is deze opzet al afdoende weerlegd door Calvijn, die gezegd heeft dat deze gedachte eigenlijk een verstolen kritiek op God is, die ons dan immers een zaak zou hebben geopenbaard die voor het leven van het geloof niet van nut maar veeleer tot schade zou zijn. Ook 'existentieel' ziet men dat een 'dood punt', waar men omheen spreekt, bij doordenking dodelijk gaat worden..... een verborgen verzwegen achtergrond waarvan men toch weet dat ze er is!

8 Van meer betekenis is de 'a posteriori-gedachte': Men hanteert de leer van de verkiezing niet als uitgangspunt maar men komt er achteraf op terecht. Hiervoor met name te noemen Hel. de Cock, geciteerd in Prof.C.Veenhof, "Prediking en Uitverkiezing". Voorbeeld: Wanneer iemand tot het geloof in Christus gekomen is, dan leert men hem "achterom zien" en beseffen, dat de relatie met Christus niet op de eigen wil van de mens berust maar in de heilswil van God. Hierin wordt het geloof niet door reserves belemmerd maar in zekere zin 'voltooid' omdat het verlost wordt van de noodzaak op zijn eigen vitaliteit terug te vallen. Men leze de verkiezing af uit de realiteit van Gods verlossingswerk! Men lette erop, dat het 'post-element' het 'prae' van het besluit niet verwerpt,

omdat het gaat om de kennis-weg, het 'noëtische'.

9 Nauw verwant met het voorgaande is de nadruk op de uitdrukking "in Christus" (Ef.1:4). Dit was altijd al de goede kant van de infra-lapsarische orde van beschouwing. Waar de gevallen mens wordt gezien als voorwerp van het besluit, daar is de nadruk op "in Christus" reeds onmisbaar geworden.

De uitdrukking laat niet alleen zien dat het heil, waartoe de mens verkoren is, alleen in Christus is gefundeerd, maar ook dat het heil alleen in de relatie tot Christus genoten wordt (DLR I, VII: "Middelaar" "Hoofd", "Fundament"....). Hierdoor wordt Gods besluit bevrijd van zijn abstrakt 'Ja/Nee-karakter', dat men 'gepasseerd' dient te hebben voordat men 'mag' geloven, en wordt de weg gebaad tot een 'direkt' genieten van de verkiezingsgenade in de geloofsrelatie tot Christus - Christus als "speculum electionis" ('Spiegel der verkiezing' - Calvijn). N.B.: Met 'direkt' bedoel ik: zonder 'bemiddelende tussenredeneringen'.

III Nieuwe wegen in ^{de} laatste decennia.

10 Natuurlijk zijn de bedoelde wegen maar betrekkelijk nieuw. Oude lijnen worden doorgetrokken en gemoduleerd. Men zou - ietwat ruw - kunnen zeggen, dat de uitdrukking "in Christus" op diverse wijzen een klemtoon heeft ontvangen die - betrekkelijk gesproken - ongekend is. Allereerst zou ik het geheel van B's beschouwingen op dit punt willen samenvatten onder het hoofd WEGEN EN STRUKTUREN DER VERKIEZING.

a De zin van Rom.9-11 (met name H.N.Ridderbos).

In Rom.9 beklemtoont Paulus - zo H.N.R. -, dat het heil te vinden is in het souvereine, enkel op vrije genade berustende van Gods verkiezing. De 'numerus clausus' en de traditionele heilsfundering in het 'gedetermineerde' vinden in dit gedeelte geen aanknopingspunten! Heel Israëls geschiedenis is dan ook niet de keerzijde van een verborgenheid, waarin men behoort te brusten, maar onthulling en verwerkelijking van Gods voornemen, dat verkiezenderwijs gerealiseerd wordt (9:11). En wel naar deze regel: "Niet uit kracht van werken (of kwaliteiten in de mens) maar op grond daarvan dat Hij riep". Het gaat (slechts) hierom, dat de formatie van Gods volk en dus ook het toebehoren tot dit volk berust op niets anders dan op het souvereine, verkiezende karakter van zijn genade. En dat niet 'in abstracto': Als Israël op grond van zijn Israël-zijn, van zijn werken of lopen, het heil wil claimen, dan valt het uit! Zie "Paulus" (380 e.v.). Men zou kunnen zeggen, dat in de door B met grote instemming genoemde lijn van Ridderbos de 'uitverkorenen' en de 'wegen der uitverkorenen' (DLR I, XIII) op een tot dusver ongekende wijze tot een verstrengeling komen en dat de terugredenering van de geloofswandel tot een daarvan geabstraheerde persoonsverkiezing is uitgesloten, wat niet nalaten kan zijn uitwerking te hebben op de geloofszekerheid. Terwijl anderzijds de handhaving van Gods souvereine genade met nadruk wordt gesteld. De 'stempel-afdruk-idee' is verdwenen.

b De verkiezing in de evangeliën (met name O.Noordmans).

Noordmans ontdekte de verkiezing ook in de evangeliën, die "staan te vibreren op de praedestinatie" in de grootste 'Umwertung aller Werte' die denkbaar is, namelijk in de liefde voor de tollenaars en zondaren en tegenover alle moralisme. B ziet deze gedachten liggen in dezelfde lijn als Ridderbos' beschouwing over Rom.9:11. Ook hier valt het abstraktum weg en worden - niet de 'gronden' maar wél - de wegen der verkiezing gewezen in verbanden van duidelijke paraenetische strekking! Wie zich een 'zondaar voor God' weet staat dus 'direkt' (zonder tusseninstanties en -redeneringen) in het heil der verkiezing! Ook hier een volledig wegvallen van het 'stempel-afdruk-idee'.

11 Een tweede hoofdlijn zouden we kunnen samenvatten onder de titel DE HEILSHISTORISCH-CHRISTOCENTRISCHE EXEGESE VAN DE 'PRO'-VERBANDEN. Ook hier verwijst B naar H.N.Ridderbos. Vooral in verband met diens opvattingen, dat de 'pro'-woorden (als 'prothesis', 'proginooskoo', 'prohorizoo') niet bedoelen op het "eenmaal aldus vastgestelde" te wijzen maar veeleer om van-uit het voorafgaan van Gods raad en plan de zin en de betekenis van het in Christus geopenbaarde heil te doorlichten (zoals (bijv. ook) 'mystèrion' niet is het buiten de tijd gestelde geheim, maar het in Christus uiteindelijk geopenbaarde geheimenis van God). Ook hierin kan men een zeer bijzondere uitwerking van de uitdrukking "in Christus" waarnemen. Voorbeeld: Onze kennis van een prachtig voltooid gebouw kan door de kennisname van het blouwplan verdiept worden, maar nooit kan of mag dat bouwplan als de 'eigenlijke realiteit' (!) onze gedachten van de vervulde realiteit (het gebouw zelf) aftrekken! Niet het abstracte 'eeuwigheids-pro' maar de vervulde realiteit in Christus blijft uitgangspunt en zwaartepunt voor de geloofsoverweging. Doet R en doet B, die met hem instemt, hier afbreuk aan de souvereiniteit van God? Of ligt het anders? Wordt hier de traditionële dualiteit van eeuwigheid en tijd (met zijn Urbild-Abbildrelatie) vervangen door de notie van de éne heilshistorische lijn, waarin de werkelijkheid-in-Christus te definiëren is als "Gods vervulde voornemen" en dus nooit tegenover dat voornemen gesteld kan worden?

12 Men zou bij wijze van samenvatting de vraag kunnen stellen of de ontwikkeling van deze nieuwe gedachten niet een plaats heeft op een lijn (of in het verlengde van een lijn), die lang geleden begonnen is.

a Het supralapsarisme handhaaft een streng teleologische orde: alles is in Gods besluit op het einddoel gericht. De dualiteit van eeuwigheid en tijd is aanwezig en wel met zulk een overmacht van het eerste element, dat onze geschiedenis slechts ~~een~~ Abbild is van de eeuwigheid aan de ene zijde en slechts realiseringsinstrument voor de eeuwigheid aan de andere zijde. Een eigen zin en betekenis van de geschiedenis ontbreekt geheel.

b Het infralapsarisme handhaaft wel de dualiteit van eeuwigheid en tijd en de Abbild-gedachte, maar kent toch ook een eigen zin toe aan schepping, leven op aarde, geschiedenis. De geschiedenis begint een eigen plaats en zin te krijgen.

c In de nieuwere gedachtengang is de dualiteit en de Abbild-gedachte verdwenen en de notie van (heils)geschiedenis beheersend geworden.

IV Kleintje commentaar.

13 Het criterium. Men kan vlot beweren, dat de gedachtenontwikkeling van de laatste decennia niet samenvalt met de denklijn van de DLR. Daarmee is niet veel gezegd, omdat de 'gewraakte' ontwikkeling stellig óók niet samenvalt met de gedachtengang van de dwalingen die in DLR worden verworpen. Men zou beide opmerkingen ook kunnen maken ten aanzien van de supralapsarische aanpak - Zie I 4. Wanneer Bavinck hierover handelt geeft hij ons een goed criterium in handen: "Als maar eerst het recht en de ere Gods worden erkend, rieden alle Gereformeerden de voorzichtigste en tederste behandeling van de leer der praedestinatie aan"- zie "Gereformeerde Dogmatiek" (derde druk), II, 414. Wanneer men nu de grote klemtoon ziet, die een 'hoofdpersoon' als H.N.Ridderbos in de behandeling van Rom.9-11 legt op "het soevereine verkiezende karakter van zijn genade", dan mag men, ziende op Bavinck's en der vaderen criterium, een positieve verwelkoming van R's gedachtengang verantwoord achten. Zij is naar het mij voorkomt ook de meest passende exegetische pendant van de praktisch-pastorale 'a-posteriori-gedachte' - Zie II,8.

Evenwel liggen bij verdere uitwerking en toepassing gevaren op de loer die ik graag bij voorbaat zou willen signaleren.

14 Het gevaar van 'kortsluiting' tussen verkiezing en gehoorzaamheid. In verband met Rom.9:11-12 spreekt H.N.R. van het soevereine verkiende karakter van Gods genade in verband met het 'motief' en 'patroon' van Gods heilsplan - Zie "Paulus" (382 e.v.). Gods soevereiniteit wordt dus niet 'geparenteerd' aan verborgenheid en willekeur maar juist aan een ons bekendgemaakte 'structuur'! Dit brengt mee dat dit schriftgedeelte niet meer als 'berustingsmotief' fungeert maar juist een paraenetische strekking ontvangt: Het is Gods'opzet', dat we het niet van onze werken maar van zijn ontferming verwachten! Nu dreigt een door de DLR rigoureuus bezworen gevaar - dat van de 'kortsluiting' - weer op te komen. Ik bedoel de gedachte, dat een mens van zich uit zijn verkiezing zou kunnen 'forceren' (in feite: òpheffen) door te gaan beantwoorden aan de bekendgemaakte structuur. Hiermee zou een soort 'neo-remonstrantisme' zijn intrede hebben gedaan!

15 Dit gevaar wordt vergroot door een hier en daar te signaleren neiging tot 'ont-persoonlijking' van de verkiezing. B vermeldt, dat H.N.R. in bepaald verband stelt, dat de 'eklogè' niet betrokken wordt op een bepaald getal maar op het behoren tot Christus. Hier wordt toch wel een aanknopingspunt geboden voor de these, dat God zich in zijn verkiezing bepert heeft tot het kader en het raam van een relatie. Een verdere gedachte zou dan zijn, dat het 'up to us' is het gelegde stramien al dan niet met mensen te vullen. Ook hierin zou het remonstrantisme in tamelijk onversneden vorm terugkomen. Men verwijt DLR vaak, dat daarin te zeer personen-in-abstracto worden behandeld en dat er weinig wordt acht gegeven op wegen en structuren. Echter.....met een abstraktie in tegenóvergestelde richting zouden wij een kwade draai maken. Wij zouden dan de afwijzing van de menselijke kwaliteiten als heilsbron (Rom.9:11) ombouwen tot een menselijke heilverwervende kwaliteit!!

16 Vervolgens willen we noemen het gevaar van 'ont-tijdelijking' van de 'prae'-destinatie. Het is duidelijk dat in Rom.9:11 de tijd-notie ("...toen de kinderen nog niet geboren waren.....") van vitaal belang is om het sovereine karakter van Gods genade in het licht te stellen. Evenzo is de tijd-notie in Ef.1:4 ("...voor de grondlegging der wereld...") van vitale betekenis, omdat daarmee het 'diepteaspect' van het goddelijk handelen wordt aangewezen en dit handelen wordt "ontheven aan alles wat in de wereld willekeurig en wisselvallig is..." (G.C.Berkouwer, "De Verkiezing Gods", 174). Er is dus sprake van een direkte lijn van het tijds-aspect náár de soevereiniteit van Gods genade en het onwankelbaar vaste van zijn heilswerk. En daarmee naar de allesbeheersende waarheid dat het heil ten volle uit God is! Men ziet veelal de neiging het 'fatalisme' in de traditionele verkiezingsleer via een 'ont-tijdelijking' van de 'pro-verbanden' te bestrijden. Er blijft dan niet zoveel over van het 'pro' dan een 'projectie', waarin God-als-initiatiefnemer wordt aangeduid - een evidente afroming en 'verwaziging' van de boodschap. Het is zeer te hopen, dat B en H.N.R. c.s., die eveneens met hun arbeid heel sterk gericht zijn op een bevrijding van het geloofsleven uit de ban van het determinisme en fatalisme, op het hier besproken punt de kracht tot een 'Non tali auxilio!' ('Niet met een hulp van die soort!') zullen opbrengen. N.B.! De 'ont-tijdelijking' hier bedoeld is dus iets heel anders dan de 'ont-aeternisering' die het onder I 3 gezegde tot achtergrond heeft!

17 Een vergeten hoofdstuk? Van 'rechtse zijde' hoort men veel het verwijt dat de verwerping er in de gedachtenontwikkeling van B c.s. te bekaaid afkomt - zo bijv. K.Schilder en J.Kamphuis. Inderdaad is de klemtoon op de verwerping bij B betrekkelijk gering. Ook op dit punt zou een kort exposé in de geest van III,12 zijn nut kunnen hebben.

(a) In het supralapsarisme bevindt de verwerping zich in 'evenwicht' met de verkiezing: Zoals de laatste de verheerlijking van Gods barmhartigheid dient, zo dient de eerste de verheerlijking van Gods gerechtigheid. Evenwel de konsekwentie wordt ook weer door een 'dwarsligger' doorbroken, als we moeten konstateren, dat de strengste supralapsarier het niet heeft aangedurfd de 'spiegeling' van verkiezing en verwerping zóver door te voeren dat de verwerping wordt getypeerd als de 'bron' van zonde en onheil!

(b) In het infralapsarisme wordt de 'evenwichtigheid' geheel afgebroken. We vernemen, dat God besloten heeft "sommigen in de gemene ellende te laten in dewelke zij zich door hun eigen schuld hebben gestort...." en ook wordt de "verklaring van Gods gerechtigheid" niet als een ding-op-zich naar voren gebracht maar 'omzoomd' door de noties van zonde en straf. Zie DLR I, XV. Men lette op de negatieve formulering, waardoor de verwerping veel meer een - zij het 'massieve' - schaduwzijde van de verkiezing wordt dan een gelijkwaardige 'keerzijde'.

Men zou, naar ik meen, mogen stellen, dat de oude infralapsariërs een veel fijner gevoel dan hun opponenten hadden voor de 'evangelische rem' op de gelijkstelling van 'logische aanvechtbaarheid' en 'gelóófwaarheid'.

(c) Ik ben ervan overtuigd, dat van hieruit lijnen te trekken zijn naar B met zijn fijne neus voor de verdeling van licht en schaduw en voor de teneur van het evangelie. Zoals er ook lijnen te trekken zijn van het oude supralapsarisme naar de denklijn van Schilder-Kamphuis, die - bij alle waardering voor hun veelomvattend werk - op dit punt zó onbekommerd doorlogiseren, dat men zich afvraagt of een niet-volgeling van hun ontwerp eigenlijk niet beter met een 5 voor wiskunde dan met kerkelijke censuur gestraft zou kunnen worden!

Hiermee is nauwelijks een eerste woord gesproken. Naar ik hoop zal men inzien dat de gelijkstelling van 'verwerping-als-schaduwkant' en 'herlevend remonstrantisme' kortzichtig is en berust op een bevangen blijven in een slechts-logische problematiek.

In een korte epilogische opmerking zou ik willen stellen, dat ik betreurt, dat ik eigenlijk niets anders heb kunnen geven dan een 'sightseeing' van een 'sightseeing', d.w.z. een 'sightseeing-in-het-kwadraat'. Men verwijt B zèlf hier een 'te-weinig' en dáár een 'te-ondiep'. Ik voor mij had ook het gevoel te moeten streven naar het gemiddelde van deze beide kwalijke polen!

Deze boekbespreking werd gehouden in het kader van de T.S.B. op 21 maart 1975.